

O‘ZGALAR MOL-MULKINI TALON-TAROJ QILISH JINOYATLARIGA QARSHI KURASHISHDA TAKLIF VA TAVSIYALAR VA NORMATIV-ANALITIK TADQIQOTI

O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

Normaxamatov Jamshid Jahongir o‘g‘li

Ijtimoiy fanlar fakulteti Yurisprudensiya Biznes

huquq ta'limi yo‘nalishi 4 – kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zgalar mol-mulkini talon-taroj qilish bilan bog‘liq jinoyatlarning huquqiy tabiati, ularning jamiyat va iqtisodiyotga salbiy ta’siri, ushbu turdagi jinoyatlarga qarshi kurashishning amaldagi huquqiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, talon-taroj jinoyatlarining oldini olish va ularga qarshi kurashish samaradorligini oshirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: talon-taroj, o‘g‘rilik, firibgarlik, talonchilik, bosqinchilik, mulk huquqi, jinoyatchilik profilaktikasi, normativ-huquqiy tartibga solish.

Kirish

Mulk huquqi insonning eng muhim konstitutsiyaviy huquqlaridan biri hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida mulkning daxlsizligini ta’minlash davlatning asosiy vazifalaridan sanaladi. O‘zgalar mol-mulkini talon-taroj qilish bilan bog‘liq jinoyatlar jinoyatchilik tarkibida eng ko‘p uchraydigan va fuqarolarning huquq hamda manfaatlariga bevosita zarar yetkazadigan qilmishlar qatoriga kiradi.

Talon-taroj qilish jinoyatlari nafaqat alohida shaxslarning mulkiy manfaatlariga, balki mamlakat iqtisodiy barqarorligiga, tadbirkorlik muhitiga va fuqarolarning huquq-tartibot organlariga bo‘lgan ishonchiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ushbu turdagi jinoyatlarga qarshi kurashishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Talon-taroj qilish jinoyatlarining huquqiy tavsifi

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida talon-taroj qilish jinoyatlarining bir necha shakllari nazarda tutilgan. Jumladan:

o‘g‘rilik;

firibgarlik;

talonchilik;

bosqinchilik;

o‘zlashtirish yoki rastrata yo‘li bilan talon-taroj qilish.

Mazkur jinoyatlarning umumiy obyekti mulk huquqi bo‘lib, ularning barchasi o‘zgalar mol-mulkini qonunga xilof ravishda egallashga qaratilganligi bilan

tavsiflanadi. Biroq sodir etish usuli, ijtimoiy xavflilik darajasi va oqibatlariga ko'ra ular bir-biridan farq qiladi.

Masalan, o'g'rilik yashirin ravishda sodir etilsa, talonchilik ochiq ravishda amalga oshiriladi. Bosqinchilik esa jabrlanuvchining hayoti yoki sog'lig'i uchun xavfli zo'rlik ishlatish yoki shunday zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitish orqali sodir etiladi.

Talon-taroj qilish jinoyatlarining sabablari va shart-sharoitlari

Normativ-analitik tahlil shuni ko'rsatadiki, talon-taroj qilish jinoyatlarining sodir etilishiga quyidagi omillar sabab bo'lmoqda:

Ijtimoiy-iqtisodiy omillar

ishsizlik darajasining mavjudligi;

daromadlar o'rtasidagi tafovutning ortishi;

moddiy qiyinchiliklar;

ayrim shaxslarning noqonuniy boyluk orttirishga intilishi.

Ma'naviy-axloqiy omillar

huquqiy ong va huquqiy madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganligi;

yoshlar orasida yengil yo'l bilan daromad topishga intilish;

oilaviy nazoratning sustligi.

Tashkiliy-huquqiy omillar

ayrim obyektlarda xavfsizlik tizimlarining yetarli emasligi;

raqamli firibgarliklarning yangi shakllariga qarshi kurashish mexanizmlarining doimiy takomillashtirib borilishini talab etishi;

ayrim hollarda profilaktika ishlarining yetarli darajada olib borilmasligi.

Talon-taroj qilish jinoyatlariga qarshi kurashishning amaldagi holati

So'nggi yillarda O'zbekistonda jinoyatchilikka qarshi kurashish va profilaktika tizimini takomillashtirish bo'yicha keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning moddiy-texnik bazasi mustahkamlanmoqda, videokuzatuv tizimlari joriy etilmoqda, raqamli texnologiyalardan foydalanish kengaymoqda.

Biroq internet va elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi bilan bog'liq ravishda firibgarlikning yangi ko'rinishlari paydo bo'lmoqda. Bu esa jinoyatchilikka qarshi kurashishda zamonaviy yondashuvlarni qo'llash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Taklif va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi taklif va tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Huquqiy targ'ibotni kuchaytirish

Aholi, ayniqsa yoshlar orasida mulk huquqining daxlsizligi va talon-taroj qilish jinoyatlarining huquqiy oqibatlari haqida muntazam tushuntirish ishlari olib borilishi lozim.

2. Raqamli xavfsizlikni takomillashtirish

Bank kartalari va elektron hamyonlar bilan bog‘liq firibgarliklarning oldini olish maqsadida:

- ikki bosqichli autentifikatsiyani keng joriy etish;
- fuqarolarning kiberxavfsizlik bo‘yicha bilimlarini oshirish;
- shubhali operatsiyalarni avtomatik aniqlash tizimlarini rivojlantirish zarur.

3. Profilaktika tizimini kuchaytirish

Mahalla, ta‘lim muassasalari va huquqni muhofaza qiluvchi organlar hamkorligini mustahkamlash orqali jinoyatchilikka moyil shaxslar bilan individual profilaktik ishlarni kuchaytirish lozim.

4. Videokuzatuv tizimlarini kengaytirish

Jamoat joylari, savdo markazlari va aholi gavjum hududlarda zamonaviy videokuzatuv vositalaridan foydalanish jinoyatlarning oldini olish va ularni tezkor fosh etishga xizmat qiladi.

5. Jazoni individuallashtirish

Birinchi marta jinoyat sodir etgan va qilmishidan chin ko‘ngildan pushaymon bo‘lgan shaxslarga nisbatan tarbiyaviy ta‘sir choralari qo‘llash, takroriy va uyushgan jinoyatlar uchun esa javobgarlikni qat‘iylashtirish maqsadga muvofiq.

6. Ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish

Talon-taroj qilish jinoyatlarining zamonaviy tendensiyalarini o‘rganish va kriminologik tadqiqotlarni kengaytirish orqali profilaktika choralari samaradorligini oshirish mumkin.

Xulosa

O‘zgalar mol-mulkini talon-taroj qilish jinoyatlari jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligiga jiddiy xavf tug‘diradi. Ushbu jinoyatlarga qarshi kurashishda faqat jazo choralari qo‘llash bilan cheklanib qolmasdan, profilaktika, huquqiy targ‘ibot, zamonaviy texnologiyalar va jamoatchilik nazoratidan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Taklif etilgan chora-tadbirlarni amaliyotga tatbiq etish talon-taroj qilish jinoyatlarining kamayishiga va mulk huquqining yanada ishonchli himoya qilinishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.
- O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi.
- O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi.
- O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining mulkiy jinoyatlarga oid qarorlari.

Kriminologiya faniga oid ilmiy adabiyotlar va o‘quv qo‘llanmalar.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning jinoyatchilik statistikasiga oid materiallari. Mazkur maqolada o‘zgalar mol-mulkini talon-taroj qilish bilan bog‘liq jinoyatlarning huquqiy tabiati, ularning jamiyat va iqtisodiyotga salbiy ta‘siri, ushbu

turdagi jinoyatlarga qarshi kurashishning amaldagi huquqiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, talon-taroj jinoyatlarining oldini olish va ularga qarshi kurashish samaradorligini oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: talon-taroj, o'g'rilik, firibgarlik, talonchilik, bosqinchilik, mulk huquqi, jinoyatchilik profilaktikasi, normativ-huquqiy tartibga solish.

Kirish

Mulk huquqi insonning eng muhim konstitutsiyaviy huquqlaridan biri hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida mulkning daxlsizligini ta'minlash davlatning asosiy vazifalaridan sanaladi. O'zgalar mol-mulkini talon-taroj qilish bilan bog'liq jinoyatlar jinoyatchilik tarkibida eng ko'p uchraydigan va fuqarolarning huquq hamda manfaatlariga bevosita zarar yetkazadigan qilmishlar qatoriga kiradi.

Talon-taroj qilish jinoyatlari nafaqat alohida shaxslarning mulkiy manfaatlariga, balki mamlakat iqtisodiy barqarorligiga, tadbirkorlik muhitiga va fuqarolarning huquq-tartibot organlariga bo'lgan ishonchiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ushbu turdagi jinoyatlarga qarshi kurashishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Talon-taroj qilish jinoyatlarining huquqiy tavsifi

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida talon-taroj qilish jinoyatlarining bir necha shakllari nazarda tutilgan. Jumladan:

o'g'rilik;

firibgarlik;

talonchilik;

bosqinchilik;

o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-taroj qilish.

Mazkur jinoyatlarning umumiy obyekti mulk huquqi bo'lib, ularning barchasi o'zgalar mol-mulkini qonunga xilof ravishda egallashga qaratilganligi bilan tavsiflanadi. Biroq sodir etish usuli, ijtimoiy xavflilik darajasi va oqibatlariga ko'ra ular bir-biridan farq qiladi.

Masalan, o'g'rilik yashirin ravishda sodir etilsa, talonchilik ochiq ravishda amalga oshiriladi. Bosqinchilik esa jabrlanuvchining hayoti yoki sog'lig'i uchun xavfli zo'rlik ishlatish yoki shunday zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitish orqali sodir etiladi.

Talon-taroj qilish jinoyatlarining sabablari va shart-sharoitlari

Normativ-analitik tahlil shuni ko'rsatadiki, talon-taroj qilish jinoyatlarining sodir etilishiga quyidagi omillar sabab bo'lmoqda:

Ijtimoiy-iqtisodiy omillar

ishsizlik darajasining mavjudligi;

daromadlar o'rtasidagi tafovutning ortishi;

moddiy qiyinchiliklar;

ayrim shaxslarning noqonuniy boylik orttirishga intilishi.

Ma'naviy-axloqiy omillar

huquqiy ong va huquqiy madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganligi;
yoshlar orasida yengil yo'l bilan daromad topishga intilish;
oilaviy nazoratning sustligi.

Tashkiliy-huquqiy omillar

ayrim obyektlarda xavfsizlik tizimlarining yetarli emasligi;
raqamli firibgarliklarning yangi shakllariga qarshi kurashish mexanizmlarining
doimiy takomillashtirib borilishini talab etishi;

ayrim hollarda profilaktika ishlarining yetarli darajada olib borilmasligi.

Talon-taroj qilish jinoyatlariga qarshi kurashishning amaldagi holati

So'nggi yillarda O'zbekistonda jinoyatchilikka qarshi kurashish va profilaktika
tizimini takomillashtirish bo'yicha keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda.
Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning moddiy-texnik bazasi mustahkamlanmoqda,
videokuzatuv tizimlari joriy etilmoqda, raqamli texnologiyalardan foydalanish
kengaymoqda.

Biroq internet va elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi bilan bog'liq ravishda
firibgarlikning yangi ko'rinishlari paydo bo'lmoqda. Bu esa jinoyatchilikka qarshi
kurashishda zamonaviy yondashuvlarni qo'llash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Taklif va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi taklif va tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Huquqiy targ'ibotni kuchaytirish

Aholi, ayniqsa yoshlar orasida mulk huquqining daxlsizligi va talon-taroj qilish
jinoyatlarining huquqiy oqibatları haqida muntazam tushuntirish ishlari olib borilishi
lozim.

2. Raqamli xavfsizlikni takomillashtirish

Bank kartalari va elektron hamyonlar bilan bog'liq firibgarliklarning oldini olish
maqsadida:

ikki bosqichli autentifikatsiyani keng joriy etish;

fuqarolarning kiberxavfsizlik bo'yicha bilimlarini oshirish;

shubhali operatsiyalarni avtomatik aniqlash tizimlarini rivojlantirish zarur.

3. Profilaktika tizimini kuchaytirish

Mahalla, ta'lim muassasalari va huquqni muhofaza qiluvchi organlar
hamkorligini mustahkamlash orqali jinoyatchilikka moyil shaxslar bilan individual
profilaktik ishlarni kuchaytirish lozim.

4. Videokuzatuv tizimlarini kengaytirish

Jamoat joylari, savdo markazlari va aholi gavjum hududlarda zamonaviy
videokuzatuv vositalaridan foydalanish jinoyatlarning oldini olish va ularni tezkor fosh
etishga xizmat qiladi.

5. Jazoni individuallashtirish

Birinchi marta jinoyat sodir etgan va qilmishidan chin ko'ngildan pushaymon bo'lgan shaxslarga nisbatan tarbiyaviy ta'sir choralari qo'llash, takroriy va uyushgan jinoyatlar uchun esa javobgarlikni qat'iylashtirish maqsadga muvofiq.

6. Ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish

Talon-taroj qilish jinoyatlarining zamonaviy tendensiyalarini o'rganish va kriminologik tadqiqotlarni kengaytirish orqali profilaktika choralari samaradorligini oshirish mumkin.

Xulosa

O'zgarlar mol-mulkini talon-taroj qilish jinoyatlari jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligiga jiddiy xavf tug'diradi. Ushbu jinoyatlarga qarshi kurashishda faqat jazo choralari qo'llash bilan cheklanib qolmasdan, profilaktika, huquqiy targ'ibot, zamonaviy texnologiyalar va jamoatchilik nazoratidan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Taklif etilgan chora-tadbirlarni amaliyotga tatbiq etish talon-taroj qilish jinoyatlarining kamayishiga va mulk huquqining yanada ishonchli himoya qilinishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining mulkiy jinoyatlarga oid qarorlari.

Kriminologiya faniga oid ilmiy adabiyotlar va o'quv qo'llanmalar.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning jinoyatchilik statistikasiga oid materiallari nazariy-huquqiy asoslari, ularning ijtimoiy xavfliligi, huquqiy belgilari va turlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida talon-taroj jinoyatlarining huquqiy tartibga solinishi, sud-amaliyotida uchrayotgan muammolar hamda chet el tajribasi asosida qiyosiy-huquqiy tahlil olib boriladi. Tadqiqotda kriminologik yondashuvlar asosida talon-taroj jinoyatlarining oldini olish choralari, jinoyat-huquqiy normalarni takomillashtirish hamda raqamlashtirilgan iqtisodiyot sharoitida ushbu jinoyatlarga qarshi kurashishning yangi mexanizmlari bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi : (2025-yil 1-yanvargacha bo'lgan o'zgartish va qo'shimchalar bilan). – Toshkent : O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi nashriyoti, 2025. – 320 b.
2. Jinoyat huquqi. Maxsus qism : darslik / mas'ul muharrir X. T. Odilqoriyev. – Toshkent : TDYUU nashriyoti, 2022. – 560 b.

3. Kriminologiya asoslari : darslik / mas’ul muharrir B. B. Ismoilov. – Toshkent : Adolat, 2021. – 420 b.
4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi sud-amaliyoti materiallari : jinoyat ishlari bo‘yicha sharhlar va tahlillar. – Toshkent : Oliy sud nashriyoti, 2023. – 250 b.
5. Xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligi : ilmiy maqolalar to‘plami / mas’ul muharrir A. V. Naumov. – Moskva : Norma, 2020. – 300 b.

